

УДК 334.012.64

Колісниченко П. Т.

Уманський державний педагогічний університет

Денисенко М. П.

Київський національний університет технологій та дизайну

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬНОГО БІЗНЕСУ

У статті проведено дослідження питань прогнозування економічної безпеки малих та середніх підприємств (МСП). Виявлено ознаки системи планування економічної безпеки малих та середніх підприємств в контексті застосування комплексу прогнозування. Запропоновано характеристики ознак системи планування економічної безпеки малих та середніх підприємств. Наведено класифікацію видів прогнозування, що включає різні види прогнозів, які притаманні усім ієрархічним рівням управління і діяльності МСП. **Ключові слова:** малі та середні підприємства, підприємництво, прогнозування, планування, система, класифікація.

Постановка проблеми. Майбутній успіх малого та середнього бізнесу (МСБ) обумовлений умінням керівництва прогнозувати стратегічний шлях розвитку, економічної безпеки, формувати плани діяльності підприємства. Результати прогнозування індикаторів розвитку, економічної безпеки МСБ відображають професіоналізм менеджерів, їхні знання та вміння користуватись ефективними методами управління. Передбачення різних сторін діяльності підприємства дає змогу оцінити перспективи його розвитку, віднайти загрози та ризики, що перешкоджають ефективності існування, і на цій основі розробити стратегію та тактику, реалізувати заплановані дії.

Дослідження особливостей системи прогнозування як інструмента передбачення майбутніх станів розвитку малого та середнього підприємництва є надзвичайно актуальним та затребуваним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія та практика сфери прогнозування є об'єктом дослідження не одного покоління вітчизняних та зарубіжних учених. Вагомий доробок щодо формування концептуальної, методологічної основи системи прогнозування належить плеяді видатних економістів, зокрема В. Геецю, В. Бесєдіну, І. Євдокимовій, Ю. Гончарову, І. Лукінову, А. Савченку, Б. Панасюку, М. Пашуті, М. Якубовському. Висвітлення окремих проблем описаної сфери дослідження проводили у своїх працях такі економісти-мислителі, як, зокрема, Н. Журавльова, Г. Лопушинська, Л. Канторович, О. Кузьмін, С. Ожегова, С. Покропивний, В. Парсяк, Г. Тарасюк, Л. Шваб, З. Юринець.

Процеси функціонування та розвитку сектору малого та середнього бізнесу в Україні віднайшли своє висвітлення в наукових доробках О. Барановського, Є. Бойка, З. Варналія, Л. Воротиної, М. Ермошенко, М. Ілляшенко, О. Кузьміна, В. Мікловди, С. Міщенко, Н. Мікули, С. Писаренко, І. Тивончука, В. Шлемко та інших вчених. Удосконаленню системи економічної безпеки підприємництва присвячені дослідження відомих вчених, таких як, наприклад, О. Бородіна, О. Власюк, М. Денисенко, Р. Дронов, В. Горбуліна, В. Забродський, А. Качинський, С. Покропивний, Е. Олейников, О. Мізіна. Орієнтири планування фінансово-господарської діяльності та прогнозування економічної безпеки відображені в наукових роботах В. Парсяка, М. Журавльової та інших вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема систематизації концептуальних основ прогнозування економічної безпеки підприємств малого та середнього бізнесу, виявлення особливостей, спільних та відмінних ознак,

властивостей залишається актуальною та такою, що потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає у дослідженні питань прогнозування економічної безпеки малих та середніх підприємств, виявленні ознак та характеристик системи планування економічної безпеки малих та середніх підприємств в контексті застосування комплексу прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах постійної конкурентної боротьби зростає роль прогнозування, що пов'язане з надмірною нестійкістю індикаторів економічної безпеки, їхньою рухомістю та змінністю, наявністю різних диспропорцій [18; 19]. На підґрунті результатів прогнозування здійснюють формування механізму реагування на виявлені чинники, розроблення планів та програм розвитку для посилення економічної безпеки підприємств.

Вважаємо, що орієнтиром прогнозування розвитку та системи економічної безпеки суб'єктів господарювання, малих і середніх підприємств як комплексного поняття є встановлення стану функціонування, розвитку досліджуваного об'єкта, його систем економічної безпеки у перспективі (поточній, коротко-, середньо- та довготерміновій) із розробленням стратегій, науково обґрунтованих планів і програм розвитку системи економічної безпеки МСП та підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Прогнозування стану економічної безпеки підприємства у перспективі передбачає створення різних варіантів розвитку діяльності, системи економічної безпеки підприємства, виявлення та акумулювання ресурсів та можливостей для досягнення запланованих стратегічних цілей, забезпечення економічної безпеки підприємства.

Основні ознаки та характеристика системи планування економічної безпеки малих та середніх підприємств в контексті застосування комплексу прогнозування наведені у табл. 1.

В реаліях сьогодення та у практиці прогнозування розвитку системи економічної безпеки малого та середнього бізнесу найчастішого застосування набули формалізованих методів прогнозування або поєднання з експертними методами. Загалом комплекс розроблених і застосовуваних методів, моделей прогнозування безперервно доповнюється, оновлюється і вдосконалюється.

Прогнозування виконує дві важливі функції, а саме передбачаючу (дескриптивну, описову), що є необхідністю опису усіх можливих чи бажаних перспектив, станів, рішень проблем у майбутньому, та попереджуючу (прескриптивну, наказову), що сприяє вирішенню цих проблем, є прак-

Ознаки та характеристика системи планування економічної безпеки малих та середніх підприємств в контексті застосування комплексу прогнозування

Ознаки	Характеристика
Функції системи економічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - Дослідження різних тенденцій, спрямувань у зовнішньому та внутрішньому середовищі, що мають вплив на розвиток малих та середніх підприємств; - вивчення умов, встановлення загроз, ризиків економічної безпеки малих та середніх підприємств, що можуть вплинути на життєдіяльність та розвиток суб'єктів господарювання; - дослідження тенденцій змін, які виникають на ринку і можуть позначитись на діяльності малих та середніх підприємств, оцінювання змін у перспективі, застосування інструментів прогнозування та передбачення можливих нових загроз і ризиків економічної безпеки; - пошук альтернативних варіантів розвитку системи економічної безпеки; - акумулювання необхідної інформації для обґрунтування ухвалення оптимальних, іноді інноваційних рішень у сфері формування та забезпечення системи економічної безпеки малих та середніх підприємств.
Стратегічний план розвитку комплексу економічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - Стратегічний план описує майбутній стан розвитку підприємства, його системи безпеки, мету, цілі, орієнтири діяльності, об'єкти та предмети захисту, норми та вимоги щодо темпів підвищення ефективності економічної безпеки малих та середніх підприємств, а також її компонент; - відображення нових напрямів посилення економічної безпеки малих та середніх підприємств, оптимального розподілу наявних ресурсів; - відображення методів забезпечення посилення економічної безпеки малих та середніх підприємств, показників, які сприяють віддзеркаленню ефективності та результативності системи економічної безпеки; - формування заходів щодо вдосконалення, реорганізації комплексу управління економічною безпекою малих та середніх підприємств, а також її компонентами; - застосування комплексу інструментів прогнозування як основного методичного підходу до реалізації стратегічного планування на малих та середніх підприємствах.
Довготермінове планування в системі економічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - Визначення орієнтирів, обсягу інвестицій у розвиток системи економічної безпеки, джерел підтримки та фінансування; - втілення процесних інновацій, прогресивної технології, ноу-хау для розвитку системи економічної безпеки малих та середніх підприємств; - організація взаємодії спрямованостей економічної безпеки малих та середніх підприємств; - визначення форм проведення захисту підприємств за умов заснування чи придбання нових видів активів; - вдосконалення організації, передбачення та планування управління за окремими сегментами.
Середньотермінове планування в системі економічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - Розроблення середньотермінових планів забезпечення економічної безпеки підприємства, кожного підрозділу, середньотермінове прогнозування; - реорганізація структури штату підприємства, відновлення, перебудова забезпечення саме структур економічної безпеки малих та середніх підприємств із використанням різних технічних засобів; - захист усіх об'єктів економічної безпеки підприємства, що виявляються в процесі його діяльності; - освоєння новітніх процесів і технологій, приваблення до системи економічної безпеки нових учасників; - формування напрямів забезпечення та здійснення контролю, передбачення подальшого розвитку системи економічної безпеки; - визначення обсягів і напрямів інвестицій у розвиток економічної безпеки в середньотерміновій перспективі.
Поточне планування в системі економічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - Розроблення поточних планів щодо управління й організації системи економічної безпеки, поточне прогнозування; - формування комплексу планів щодо виконання окремих аспектів економічної безпеки підприємства на основі техніко-економічного обґрунтування планів; щодо продуктивності праці за усіма категоріями задіяного персоналу; щодо кошторисів витрат, що необхідні для поточної діяльності підрозділів підприємств; щодо впровадження новітніх процесів і технологій задля посилення економічної безпеки; щодо виконання поточного плану.
Оперативне планування в системі економічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - Формування та реалізація завдань для різних підрозділів у розрізі структурно-функціональних елементів економічної безпеки; - створення та втілення завдань для розвитку об'єкта економічної безпеки підприємства; - формування та реалізація оперативних завдань щодо менеджерів середньої та низової ланок, відділів; - створення та втілення графіків проведення робіт для впровадження системи економічної безпеки малих та середніх підприємств; - формування та реалізація планів-графіків контролю за різними ділянками, технологічними ланцюжками, що стосуються сфери економічної безпеки підприємства.

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [2-4; 7; 10-11; 14-19]

тичним використанням інформації про майбутнє в цілеспрямованій діяльності підприємств, зокрема малих та середніх підприємств [13, с. 47-62].

Досі не затверджено єдиної класифікації типів та видів прогнозування. Різними авторами виокремлено класифікаційні орієнтири видів прогнозування, запропоновано критерії для раціонального поділу за цими орієнтирами [5, с. 46-55; 6, с. 23-25; 9, с. 12-16; 12, с. 62-64]. Доцільним, на думку авторів, є виділення найбільш головних класифікаційних напрямів і критеріїв, оскільки масштабування цього процесу лише ускладнює отримання чіткого наукового знання. У табл. 2 наведено класифікацію видів прогнозування, що включає різні види прогнозів, які притаманні усім ієрархічним рівням управління, зокрема діяльності малих і середніх підприємств.

Особливими для розгляду є експертні методи прогнозування, фундаментом яких є експертна інформація і які сприяють виробленню суб'єктивної оцінки майбутнього стану функціонування та розвитку прогнозованого об'єкта завдяки узагальненню експертних думок. Ці методи доцільні тоді, коли об'єкт дослідження або надто простий, або надто складний, через що врахувати вплив усіх загалом чинників нереально.

Зазвичай методи прогнозування, що ґрунтуються на експертних оцінках, досить часто застосовують для прогнозування процесів, яким притаманні стрибкоподібні тенденції, за умов відсутності необхідної кількості даних ретроспективного характеру, порівняно надійних та адекватних умовам методів оцінювання явищ на підґрунті досвіду.

Класифікація видів прогнозування

Ознака, критерій	Види
Час формування	– Поточні; – короткотермінові; – середньо термінові; – довготермінові.
Характер досліджуваного об'єкта	– Соціально-економічних передумов і наслідків глобалізації; – розвитку виробничих відносин; – динаміки народного господарства (його темпів, чинників і структури); – відтворення основних фондів і капітальних вкладень; – відтворення людських ресурсів; – зайнятості, навчання працівників; – економічного використання природних ресурсів; – рівня життя населення; – зовнішніх економічних зв'язків; – фінансових відносин, доходів і цін.
Масштаби дії	– Міжнародний; – макроекономічний (національний, народногосподарський); – структурний (міжгалузевий, міжрегіональний); – прогнози розвитку народногосподарських комплексів та видів бізнесу (агропромислового, паливно-енергетичного, інвестиційного, сфери обслуговування населення, виробничої інфраструктури тощо); – прогнози регіональні, галузеві, видів економічної діяльності; – прогнози первинних ланок національної економіки (підприємств, виробничих об'єднань, окремих виробничих продуктів тощо).
Функціональна ознака	– Нормативний; – пошуковий.
Призначення	– Обов'язкові для виконання; – рекомендовані.
Рівень визначеності (невизначеності) досліджуваних параметрів	– Стохастичні (невизначені); – детерміновані (визначені); – змішані.
Кількісна оцінка результатів	– Точкові; – інтервальні.
Рівень складності досліджуваного об'єкта	– Надскладні; – складні; – прості; – надпрості.

Джерело: складено на основі джерел [6, с. 24–27; 8, с. 12–16; 12, с. 41–47]

Одержані таким чином результуючі оцінки застосовують у комплексних методах прогнозування як вихідні дані, а також вже як остаточні оформлені прогнози.

Здебільшого економічному розвитку притаманна низка особливих негативних рис, зокрема висока нестабільність, ризикованість. За таких умов експертні методи інколи не спроможні адекватно описати майбутній хід подій чи ситуацію, у якій опиниться досліджуваної об'єкт. Це пов'язане з тим, що прогнозована послідовність подій за різних умов та обставин не завжди чітко може бути відчута й описана експертами та відповідати їхнім уявленням, очікуванням.

С. Бешелев і Ф. Гурвич у праці «Математико-статистичні методи експертних оцінок» [1] висвітлюють думку про перспективи та проблеми застосування експертних методів прогнозування. Проблемні питання зумовлені обґрунтуванням потреби та можливостей їхнього застосування у процесі вирішення окремих соціально-економічних і науково-технічних завдань. Особливий акцент науковці роблять на математико-статистичних методах, які доцільно використовувати задля узагальнення та аналізування даних, інформації, що надходить від експертів; подають рекомендації щодо відбору фахівців; уточнюють логічні процедури, що варто використовувати у ході аналізування й узагальнення отриманих оцінок, тобто результатів опитувань.

Використання і впровадження системи прогнозування дасть змогу розв'язати важливі для малого та середнього бізнесу завдання:

1) дослідити і уявити об'єктивно сформовані тенденції розвитку, напрями діяльності об'єкта прогнозного дослідження, його системи еко-

номічної безпеки, наслідки дій у зовнішньому середовищі;

2) визначити стратегічні цілі розвитку, економічної безпеки, які МСП прагне досягти впродовж прогнозованого періоду часу;

3) визначити причини (чинники) виникнення загроз та прогнозувати їхні впливи на діяльність, економічну безпеку МСП;

4) визначити альтернативи розвитку МСБ в контексті різних сфер його діяльності, зокрема прогнозований рівень економічної безпеки, сформулювати доцільні орієнтири розвитку необхідних сфер діяльності МСП;

5) налагодити інформаційно-аналітичну систему відстеження динаміки прогнозованих значень індикаторів, які описують стан економічної безпеки МСП;

6) охарактеризувати всі ресурси, можливості, якими володіє МСБ;

7) сформувати механізм реагування на виявлені чинники, розробити плани і програми розвитку для посилення економічної безпеки.

У ході проведення прогнозування розвитку та системи економічної безпеки малих і середніх підприємств апарат управління повинен створювати та реалізовувати механізми, які сприятимуть забезпеченню економічної безпеки підприємств. Задля цього формується комплекс заходів різноманітного характеру, що зорієнтований на недопущення ситуацій, в яких фактичні значення прогнозних даних (індикаторів) суттєво відхиляються від їхніх порогових даних (значень) у тих напрямках і розмірах, які стають небажаними та загрожують успішному розвитку підприємств. Таким чином, відбувається запобігання прогнозованим загрозам у різних галузях діяльності підприємства.

Висновки. Сучасні реалії засвідчують особливість вивчення та застосування комплексу прогнозування системи економічної безпеки, розвитку малих та середніх підприємств. Інструменти прогнозування постають фундаментом для функціонування системи планування економічної безпеки підприємств.

Використання методів прогнозування, вибір найдоцільнішого чи найбільш оптимального залежать від

різних умов, вимог, критеріїв, принципів та інших структурно-функціональних характеристик системи прогнозування, об'єкта та цілей дослідження. Також застосування комплексу прогнозування сприяє можливості передбачати з певною ймовірністю стан функціонування, розвитку у перспективі об'єкта дослідження, системи його економічної безпеки, проводячи аналізування усіх впливів і зв'язків.

Список використаних джерел:

1. Бешелев С., Гурвич Ф. Математико-статистические методы экспертных оценок: учеб. пособие. Москва: Статистика, 1974. 121 с.
2. Владимирова Л. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: монография. Москва: Экономика, 1995. 286 с.
3. Грабовецкий Б. Економічне прогнозування та планування: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2003. 366 с.
4. Домарадська Г., Гладун Т., Фешир Р. Прогнозування і макроекономічне планування: навч. посібник. Львів: Магнолія-2006, 2007. 211 с.
5. Ильин А. Планирование и прогнозирование на предприятии: учебник. 2-е изд. Москва: Новое знание, 2001. 429 с.
6. Касьяненко В., Старченко Л. Моделирование та прогнозування економічних процесів. Конспект лекцій: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2006. 184 с.
7. Комплексное региональное планирование и прогнозирование: учеб. пособие / под ред. Н. Федоренко, С. Коменджян. Москва: Наука, 1989. 156 с.
8. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підручник / В. Геєць, Т. Клебанова, О. Черняк, В. Іванов, Н. Дубровіна та ін. Харків: ІНЖЕК, 2005. 396 с.
9. Парсяк В., Журавльова М. Планування господарської діяльності малих та середніх підприємств: монографія. Київ: Інститут аграрної економіки, 2001. 192 с.
10. Планування та прогнозування в умовах ринку: навч. посібник / за заг. ред. Г. Воронкової. Київ: Професіонал, 2006. С. 479–527.
11. Присенко Г., Равікович Є. Прогнозування соціально-економічних процесів: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 380 с.
12. Борисевич В., Кандаурова Г., Кандауров Н. и др. Прогнозирование и планирование экономики: учеб. пособие / под. общ. ред. В. Борисевича, Г. Кандауровой. Москва: Экоперспектива, 2000. 432 с.
13. Прогнозування та макроекономічне планування в системі державного управління національною економікою: теорія і практика: монографія / за ред. О. Шубіна. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. 148 с.
14. Снитюк В. Прогнозування. Моделі. Методи. Алгоритми: навч. посібник. Київ: Маклаут, 2008. 364 с.
15. Тарасюк Г., Шваб Л. Планування діяльності підприємства: навч. посібник. Київ: Каравела, 2003. 580 с.
16. Гарнавська Н., Пушкар Р. Менеджмент: теорія та практика: підручник для вузів. Тернопіль: Карт-бланш, 1997. 456 с.
17. Царев В. Внутрифирменное планирование: учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 496 с.
18. Юринець З., Юринець Р. Прогнозування обсягу реалізованої інноваційної продукції із застосуванням екстраполяційних методів та експертних оцінок. Економічний вісник ун-ту: збірник наук. праць учених та аспірантів. Вип. 23/1. Переяслав-Хмельницький: вид. центр ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди», 2014. С. 34–40.
19. Yurynets Z. Forecasting model and assessment of the innovative and scientific-technical policy of Ukraine in the sphere of innovative economy formation. Investment Management and Financial Innovations. 2016. Vol. 13. № 2. P. 16–23.

Колісниченко П. Т.

Уманський державний педагогічний університет

Денисенко М. П.

Київський національний університет технологій і дизайну

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Резюме

В статье проведено исследование вопросов прогнозирования экономической безопасности малых и средних предприятий (МСП). Выявлены признаки системы планирования экономической безопасности малых и средних предприятий в контексте применения комплекса прогнозирования. Предложены характеристики признаков системы планирования экономической безопасности малых и средних предприятий. Приведена классификация видов прогнозирования, которая включает разные виды прогнозов, которые присущи всем иерархическим уровням управления и деятельности МСП.

Ключевые слова: малые и средние предприятия, предпринимательство, прогнозирование, планирование, система, классификация.

Kolisnichenko P. T.

Uman' State Pedagogical University

Denisenko M. P.

Kyiv National University of Technology and Design

CONCEPTUAL BASIS FOR THE FORECASTING OF ECONOMIC SAFETY OF SMALL AND MIDDLE BUSINESS ENTERPRISES

Summary

The paper deals with the issues of forecasting the economic security of small and medium-sized enterprises. Signs of the economic security planning system for small and medium-sized enterprises using the forecasting system have been identified. Characteristics of the signs of the economic security planning system for small and medium enterprises have been proposed. Classification of forecasting types has been given. This classification includes various types of forecasts that are inherent in all hierarchical management levels and small and medium-sized enterprises activity.

Key words: small and medium-sized enterprises, entrepreneurship, forecasting, planning, system, classification.